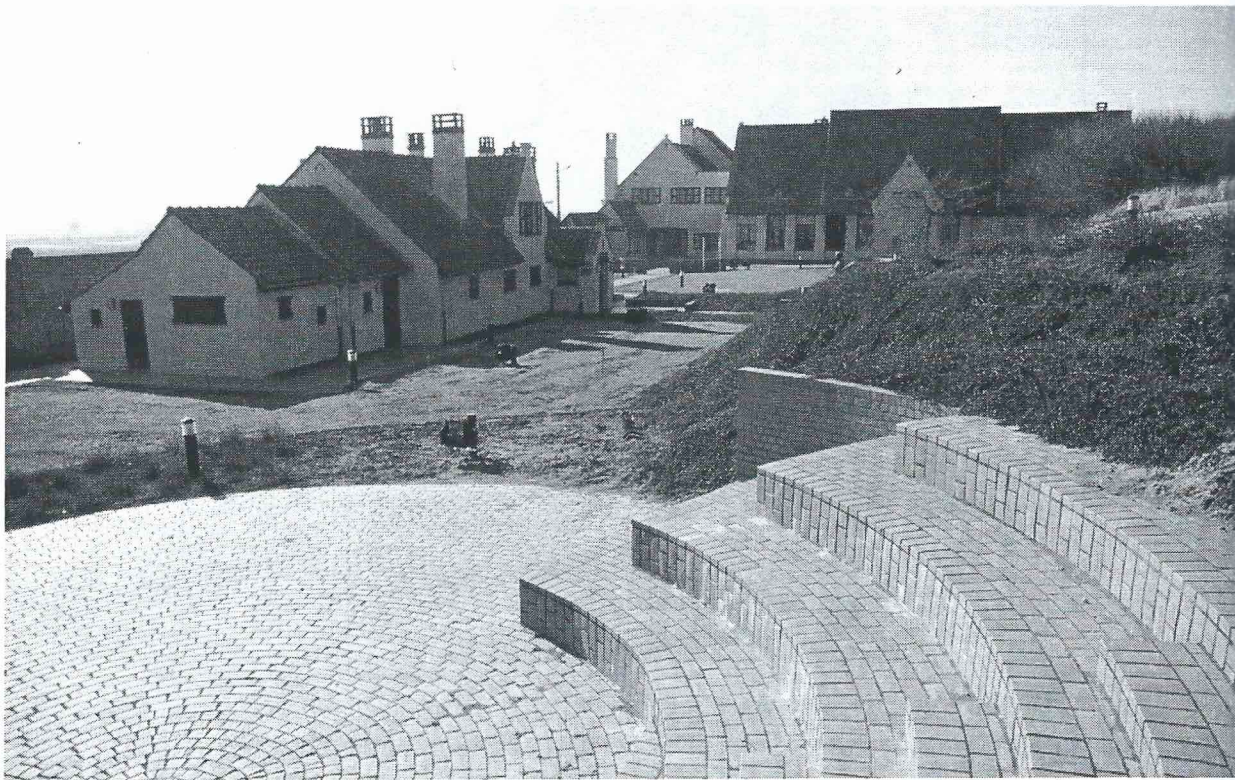

DE VISSERSHUIZEN OP HET PROVINCIAAL DOMEIN RAVERSIJDE (GLENN GEVAERT)

Prins Karel betrok na WO II in Raversijde een negentiende eeuwse woning van een type dat vroeger veel voorkwam vlak achter de duinen, meestal vissershuisjes genoemd, alhoewel de bewoners ervan vaak andere beroepen uitoefenden. De woning van de prins werd oorspronkelijk bewoond door een mandenvlechter - ook voor vissers een onmisbare leverancier. In de jaren 1930 was deze 'visserswoning' het verblijf van Robert Goffinet, de vertrouwensman van de prins. Wanneer hij in 1944 overleed, werd zijn verblijf overgenomen door prins Karel, die op dat moment regent van België was. Tot dan toe betrok hij in Raversijde de vlakbij gelegen vroegere woning van een lichttorenwachter die zijn vader, koning Albert I, na WO I had gekocht. De oude 'vissers- of mandenvlechterswoning' is nu opnieuw ingericht zoals ten tijde van de prins-regent en is te bezoeken in het memoriaal prins Karel.

Robert Goffinet had in de duinen nog een klein paviljoen met zicht op zee laten optrekken, ook al in de stijl van een 'vissershuisje'. Tijdens WO II werd het de verblijfsplaats van de commandant van de Duitse kustbatterij Saltzwedel-neu. Ook hiervan werd het interieur gereconstrueerd; je krijgt het te zien wanneer je een bezoek brengt aan het openluchtmuseum Atlantikwall.

Middeleeuwse visserswoningen kun je dan weer bezoeken in het museum Walraversijde op het provinciaal domein Raversijde.

Het is belangrijk te begrijpen dat de eerste nederzetting van Walraversijde, die nu op het strand te situeren is en waarvan tot begin de jaren zeventig nog sporen zichtbaar waren, oorspronkelijk niet vlak aan zee lag maar tot de late veertiende eeuw door een duinenrij beveiligd was. De duinen die de kuststreek tegen de zee beschermden, werden door de economische moeilijkheden en politieke opstanden verwaarloosd. Ze werden ook overmatig begraasd door vee en ondermijnd door het graafwerk van konijnen. Het duinzand werd gevaarlijk richting binnenland geblazen en in 1394 zorgden zware stormen er uiteindelijk voor dat de zee door de duinen brak. Het eerste Walraversijde werd onbewoonbaar en moest verlaten worden...

Jan zonder Vrees, Hertog van Bourgondië en Graaf van Vlaanderen, beval in 1399 de constructie van een nieuwe dijk om de kust te beveiligen. De overblijfselen van deze 'Gravejansdijk' zijn nog steeds zichtbaar. De Duinenstraat is hiervan een voorbeeld. Walraversijde herrees achter deze dijk en bloeide er opnieuw (tot zowat 1475) als een welstellende vissersnederzetting. Het is deze 'nieuwe' nederzetting die sinds 1992 door het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed en de provincie West-Vlaanderen wordt opgegraven onder leiding van Dr. Marnix Pieters.

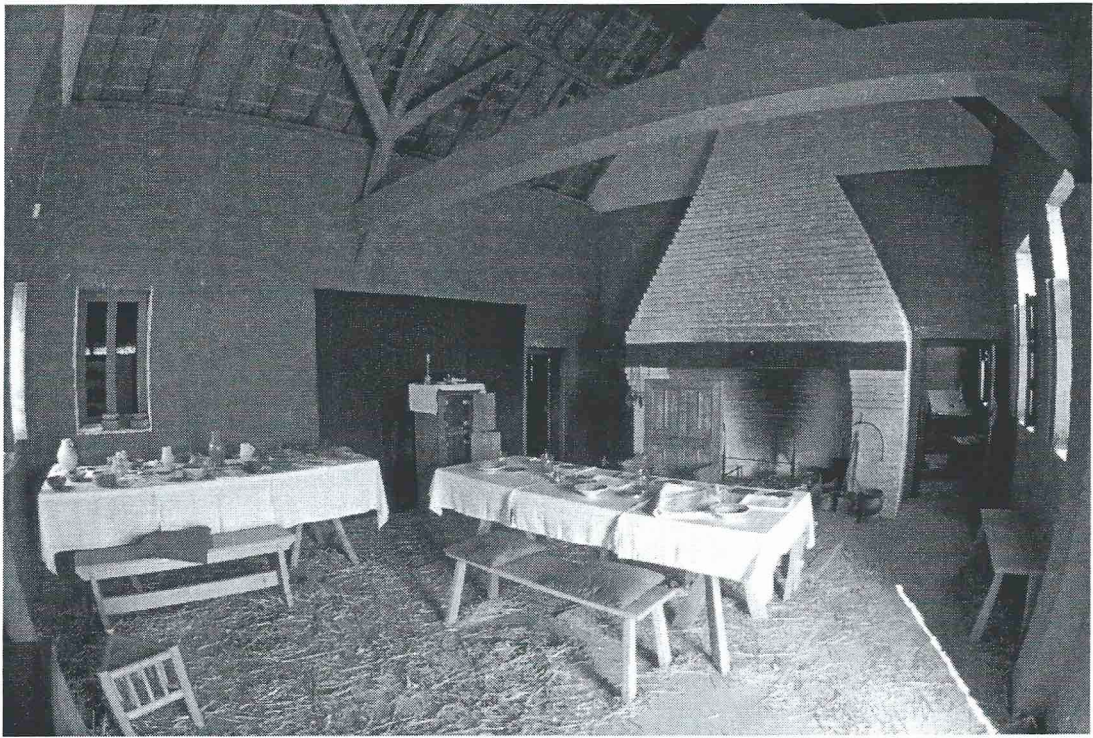
De 15de-eeuwse huizen

Tussen 1998 en 2000 werden de resultaten van deze archeologische opgravingen geïnterpreteerd in een ambitieus museumproject van de provincie West-Vlaanderen met onder meer de reconstructie van vier gebouwen zoals ze er tijdens de bloeitijd van Walraversijde omstreeks 1465 kunnen hebben uitgezien. Op de foto hierboven zie je rechts het 'huis van de rijke scheepseigenaar', in het midden het 'huis van de arme vissersweduwe', links het 'huis van de visroker' en de 'rokerij'. De Brit Dr. Charles Kightly had de leiding bij deze unieke reconstructie.

Middeleeuws Walraversijde moet er meer hebben uitgezien als een dichtbevolkte miniaturstad dan als een uitgespreid landelijk dorp: de huizen stonden op een klein stuk grond in dichte rijen bij elkaar. Vrijwel alle woningen waren rechthoekig, tussen vijf en zes meter breed en tussen twaalf en achttien meter lang, met een gemiddelde oppervlakte van 85 m². De meeste waren op de benedenverdieping ingedeeld in twee kamers, een grotere en een kleinere. Enkele huizen hadden vier kamers op het gelijkvloers, terwijl een ongewoon groot huis minstens vijf kamers had.

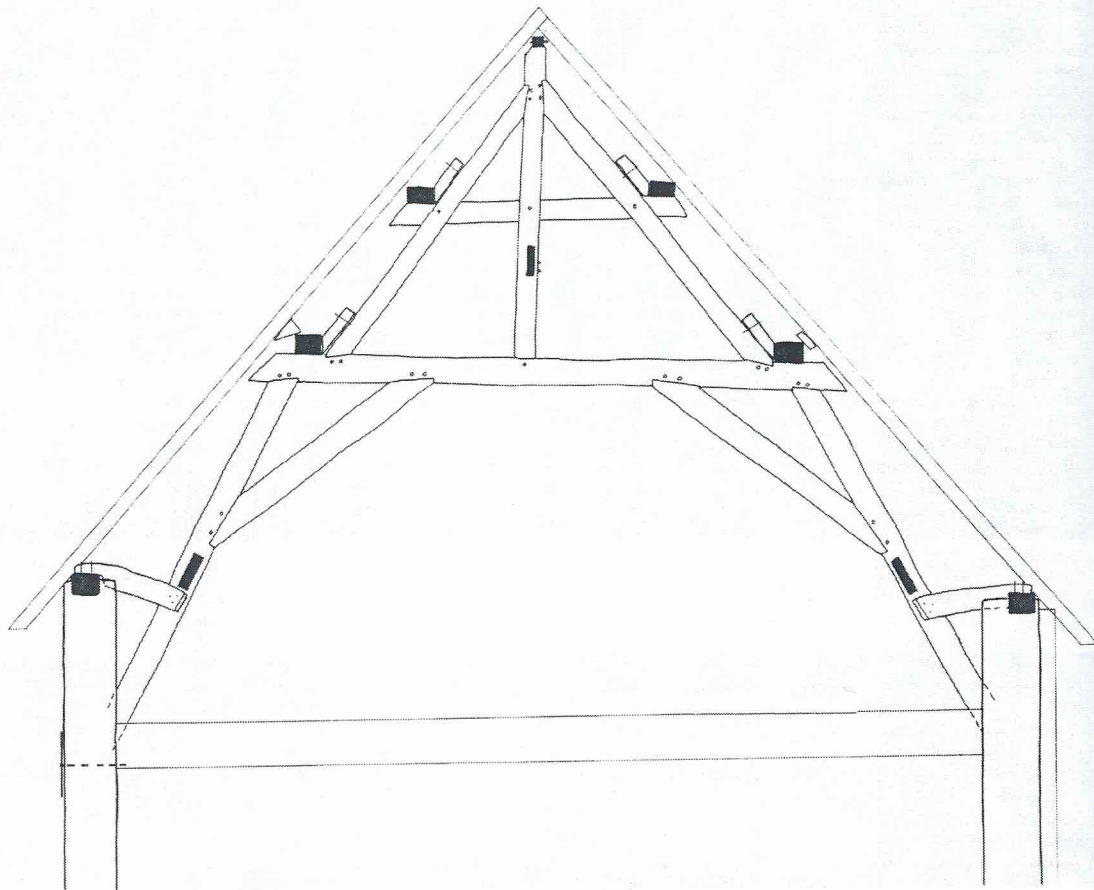
De meeste huizen hadden een vloer uit aangestamppte klei. In enkele opgegraven huizen waren de vloeren van de kamers in baksteen, soms waren ze in visgraatmotief gelegd. Dergelijke vloeren moeten veel warmer en comfortabeler geweest zijn om op te lopen. Enkele huizen hadden enkel bakstenen dorpels net achter de deur, waar modderige schoenen verwisseld konden worden voor propere vooraleer binnen te gaan, en vele huizen hadden rondom 'droge paden' in baksteen of soms in keien uit Engeland.

Bakstenen werden ook gebruikt om haarden en vuurplaatsen binnen in de huizen te maken, meestal nabij het midden van het interieur. Soms waren ze zeer groot, zoals de zes m² grote bakstenen haard in de grootste kamer van het huis van de scheepseigenaar. Andere waren veel bescheidener, terwijl enkele kleinere huizen het zonder haard deden en er dan direct op de klei vuur gemaakt werd.

Bij de opgravingen kwamen er muren aan het licht waarvan nog tot dertien lagen bakstenen aanwezig waren. Tevens werd een laag omgevallen pleister ontdekt met daarop de afdrukken van niet minder dan 23 lagen bakstenen, bewijs voor een minstens 1,40 meter hoge muur. Een andere veelbetekenende ontdekking, gevonden naast de gevallen muurbepleistering, was een middeleeuws ijzeren muuranker. Dergelijke instrumenten werden enkel gebruikt in combinatie met huizenhoge bakstenen muren om de zijmuren te verankeren aan een houten constructie binnen. Alle tot nu toe gevonden bewijsmateriaal wijst er dus op dat de muren volledig in baksteen waren opgetrokken. De zichtbare bakstenen van de reconstructie werden alle gevonden bij het archeologisch onderzoek!

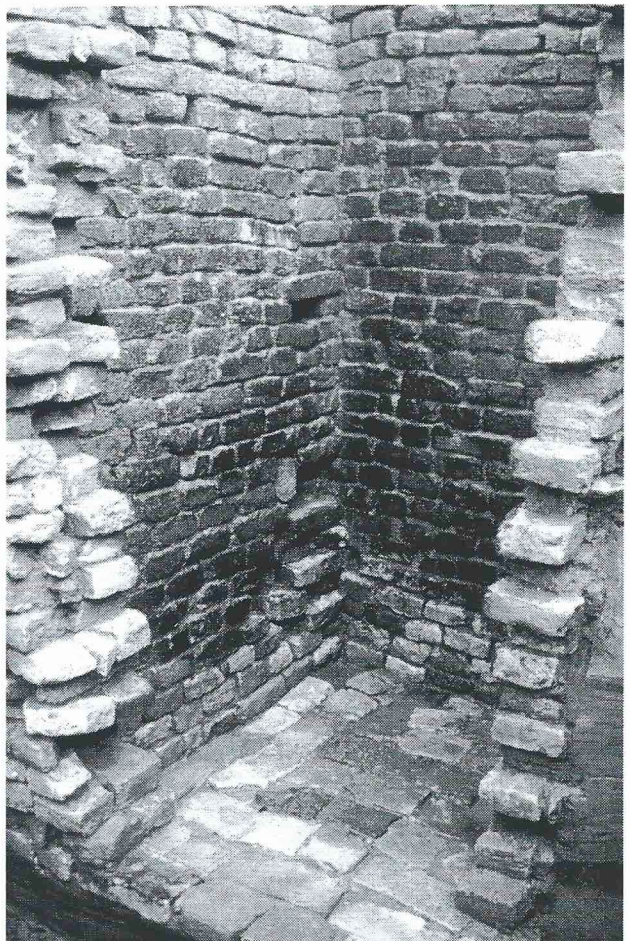
Op nauwelijks een kilometer van de site werden ook drie bakstenen gebouwen ontdekt die wat oppervlakte en grondplan betreft sterk gelijken op de opgegraven huizen. Hun positie ongeveer overstemt met gebouwen op een plan uit 1534, toen een wat afgelegen deel van het in die tijd in verval zijnde Walraversijde. Onder de later met pannen gedekte daken verborgen ze zelfs vrijwel intacte dakconstructies, één zelfs met de volledige set assemblagemerktekens van de originele timmerlui. Zo werd de nodige informatie over de dakconstructies gevonden. De drie gebouwen hebben twee lichtjes verschillende types daken. Het meer eenvoudige type werd bij de reconstructie gekopieerd voor het kleinste huis, dat van 'de vissersweduwe'. Het meer complexe type met versterkte dwarsbalken werd overgenomen voor de reconstructies van de 'woning van de reder' en het 'huis van de visroker'.

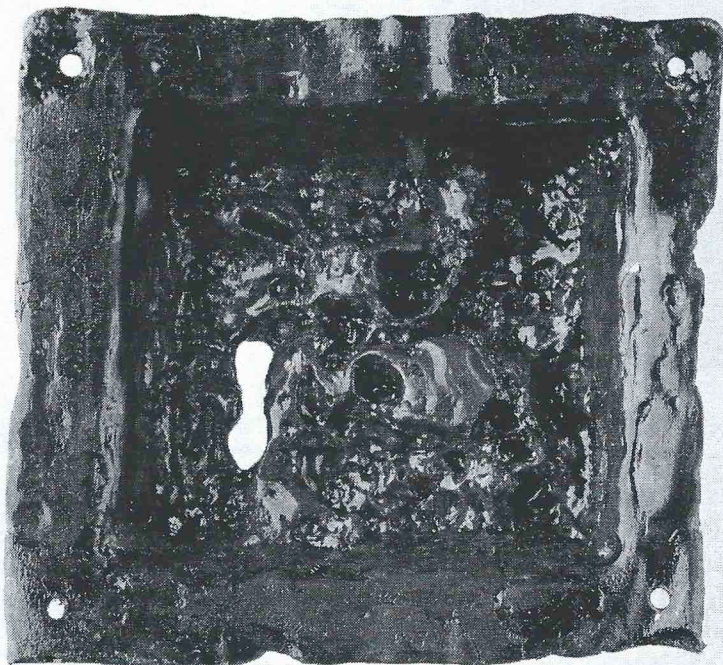
De site heeft geen spoor van houten leien opgeleverd en, in tegenstelling tot de duizenden bakstenen, zeer weinig fragmenten van dakpannen. Er is bijgevolg weinig twijfel dat de originele huizen rieten daken hadden. De beerputten en latrines van de site bevatten trouwens zeer veel overblijfselen van galigaan, een moerasplant van de familie van de zegge die ter plaatse groeide en vaak gebruikt werd voor het dakdekken. Ook de afstand van de archeologische druipsporen van het water dat van de daken afliep tot de buitenmuren van de huizen stemt eerder overeen met dikke rieten daken.

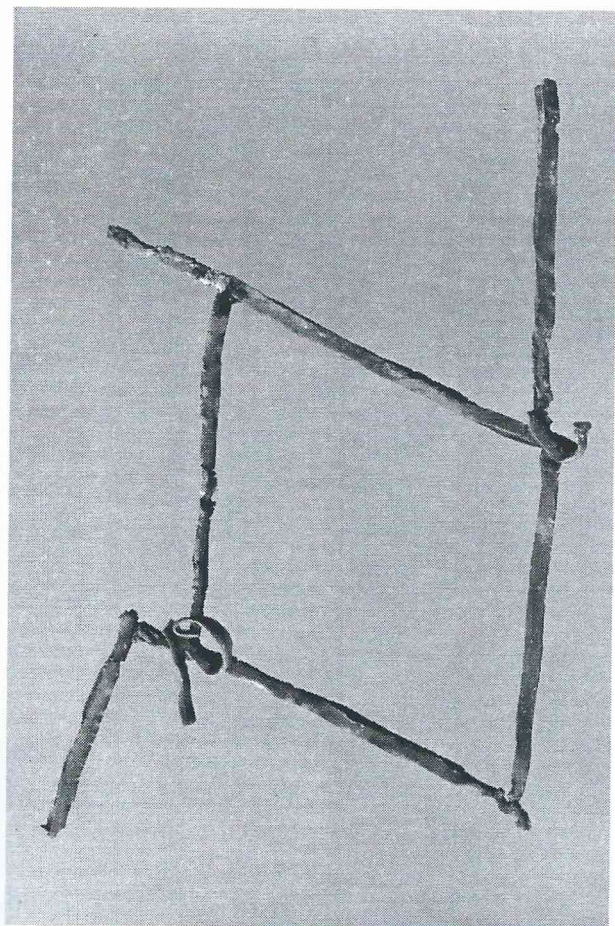
Sommige van de grotere huizen waren zelfs uitgerust met voorzieningen buiten, wat zeker op welstand duidt: zoals een goed gebouwde latrine en een overwelfde beerput. Dit was een dure en buitengewone voorziening die meer doet denken aan een kasteel of een landhuis dan aan een middeleeuwse woning in een vissersnederzetting. Deze grandioze bakstenen beerput heeft zeer veel sporen van ingevoerde specerijen en luxevoedsel opgeleverd.

Nog meer dan vandaag waren de decoraties, de inrichting en de meubelen in een vijftiende eeuwse huis een teken van de rijkdom en de status van de eigenaar. Aan de binnenkant werden de muren niet bloot gelaten. Op de site werd voldoende bewijs gevonden dat de binnenkant van de muren met vele lagen 'witsel' werd bedekt. Witsel was een erg goedkoop product en had twee eigenschappen waar de middeleeuwse dorpsbewoners zich bewust van waren, en een waar ze allicht geen weet van hadden. Het weerkaatste het natuurlijk invallend licht, beschermde de houten balken (die ook werden gewit) tegen insecten en het had een bacteriedodende werking.

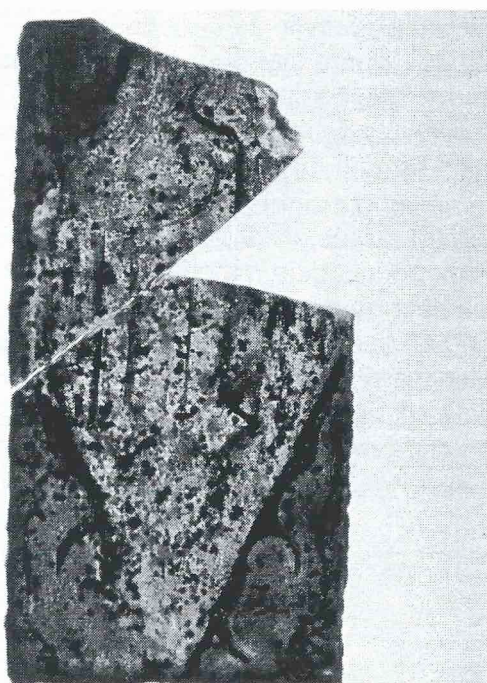
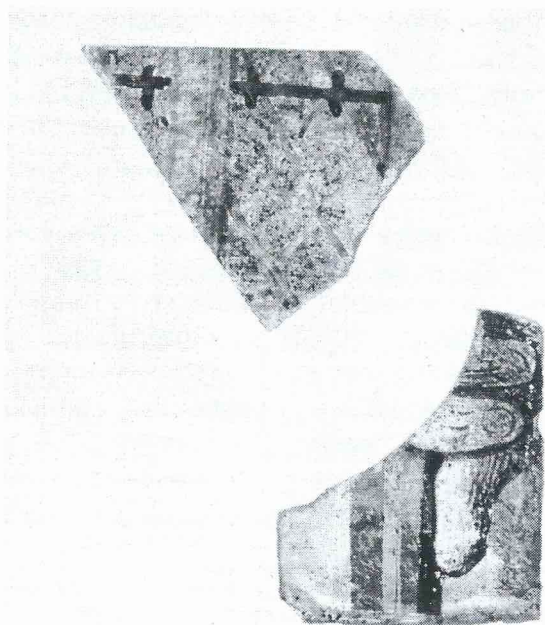
Sommige huizen in Walraversijde waren waarschijnlijk ook aan de buitenkant gewit – wat vaak te zien is op afbeeldingen uit die tijd en weerspiegeld is in de reconstructie van het 'huis van de visroker'. Het is ook zeker dat de binnenmuren in sommige huizen kleurrijker waren. Er werden veel sporen van 'roodsel' gevonden, dat werd gemaakt door rode oker of andere natuurlijke kleurstoffen toe te voegen en waarmee aan muren of delen van muren een rode tint werd gegeven. Een van de opgegraven muren vertoonde sporen van rode lijnen die op het witsel werden getrokken om de indruk van metselwerk te wekken.

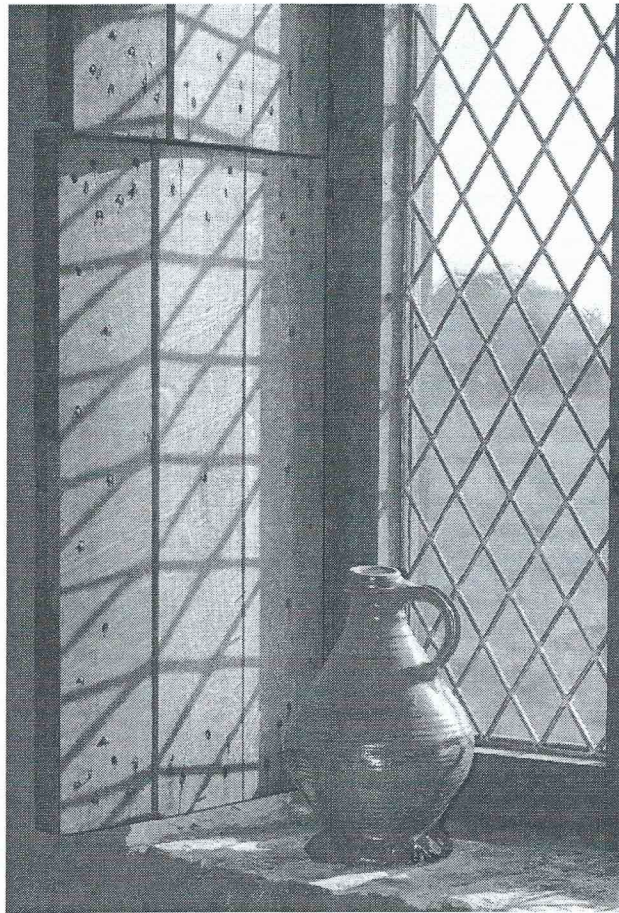

Net zoals het constructiehout zijn de houten onderdelen van bijvoorbeeld ramen en deuren grotendeels verdwenen: het waren waarschijnlijk de eerste zaken die werden gerecupereerd om ergens anders te worden gebruikt als huizen leeg kwamen te staan. Maar er werden andere archeologische aanwijzingen gevonden: scharnieren, grendels en zelfs sloten.

Een, misschien verbazend, bijkomend bewijs dat Walravensijde geen 'arm vissersdorp' was, is het groot aantal gevonden voorwerpen die erop wijzen dat heel wat verschillende grotere huizen geheel of gedeeltelijk beglaasde ramen hadden! Glas was in het midden van de vijftiende eeuw nog steeds een relatief duur luxeproduct. De gevonden voorwerpen zijn onder andere ruitvormige stukken doorzichtig glas en fragmenten loodnet die het glas op zijn plaats hielden.

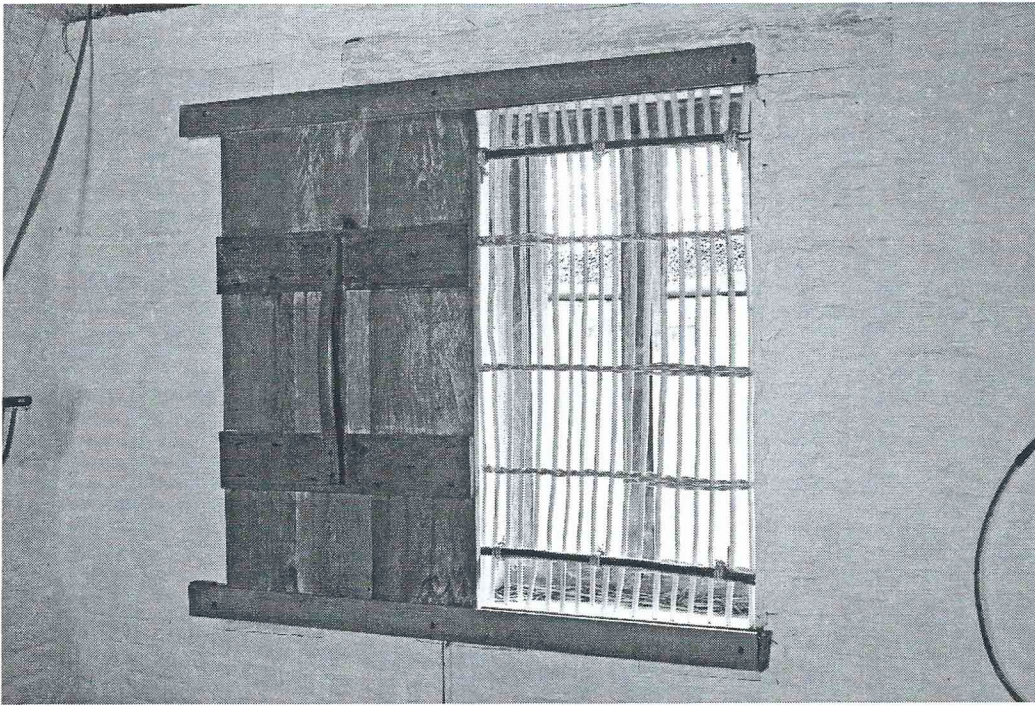

Kleine fragmenten geschilderd glas werden eveneens gevonden, en dat niet alleen bij de kapel maar ook op plaatsen die erop wijzen dat deze dure statussymbolen afkomstig waren van een raam van een woonhuis.

Uit de vele illustraties uit die periode kunnen we afleiden dat ramen toen helemaal beglaasd waren of dat - omdat glas duur was - enkel het bovenste deel ervan beglaasd was. In elk geval was het bovenste, beglaasde deel gewoonlijk niet van luiken voorzien terwijl de luiken van het onderste deel van de ramen waren uitgerust met een complex systeem van scharnieren om de hoeveelheid licht en lucht die binnenkwam te regelen naargelang de weersomstandigheden.

Aangezien tot nu toe enkel bij de grotere huizen fragmenten van vensterglas werden gevonden, moeten ook goedkopere materialen zijn gebruikt om de ramen te bedekken, waaronder demonteerbaar houten traliewerk (dat vogels en andere dieren buiten hield maar lucht en licht binnen liet) en de tochtvrije versie ervan, 'fenestrel' genoemd. Voor de gereconstrueerde fenestrellen werd precies volgens een formule in een vijftiende eeuwse manuscript, over een houten latwerk, in een onbrandbare aluinoplossing geweekt linnen gespannen dat daarna bestreken werd met een heet mengsel van hars en talg van schapen.

Nog goedkoper waren vlechtwerk van wilgentwijgen of uitgerekte varkensblazen die over de raamopeningen werden gespannen. Armere dorpsbewoners hadden ook geen nood aan de complexe luiken die voor beglaasde ramen werden gebruikt. Veel eenvoudigere luiken werden gemaakt uit één of twee delen die opgehangen waren aan het dak en voor het raam konden vallen. De meest gewone en goedkoopste luiken werden in houten gleuven gemonteerd en voor de raamopeningen geschoven, zodat er geen ijzerwerk aan te pas kwam.

De interieurs

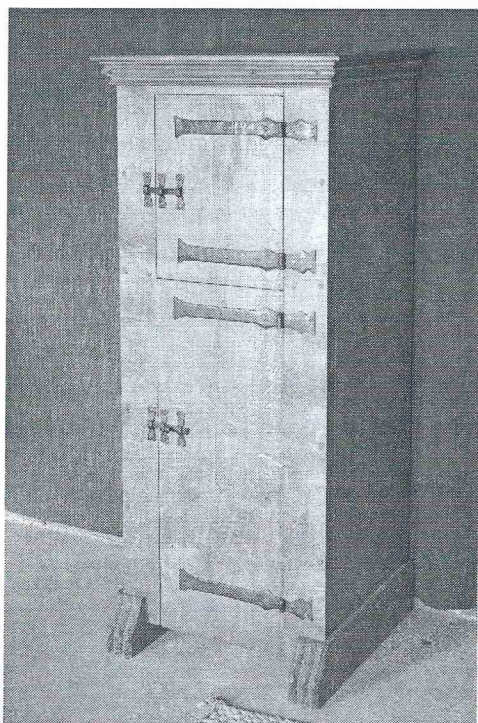
Om voor de hand liggende redenen zijn archeologische vondsten van meubilair zeldzaam: het meubilair werd gewoonlijk meegenomen als de eigenaars verhuisden. Toch werden bepaalde zaken gevonden: metalen voorwerpen, textiel en zelfs mandenvlechtwerk.

Informatie werd ook gevonden in 'inventarissen', lijsten van de inboedels opgemaakt na het overlijden van de eigenaars. Omdat ze ook de geschatte waarde vermelden, kunnen we op basis ervan een onderscheid maken tussen meubelen die eigendom waren van rijken en meubelen van armere mensen. Maar jammer genoeg zijn er niet veel inventarissen van huizen uit de omgeving van Walraversijde teruggevonden: slechts enkele inventarissen van de eigendommen van boeven of geëxecuteerde misdadigers doordat hun bezittingen eigendom van de regering werden en dus opgetekend werden in de officiële archieven. Ze vertellen ons wel niet in detail hoe de erin opgenomen meubelen eruitzagen.

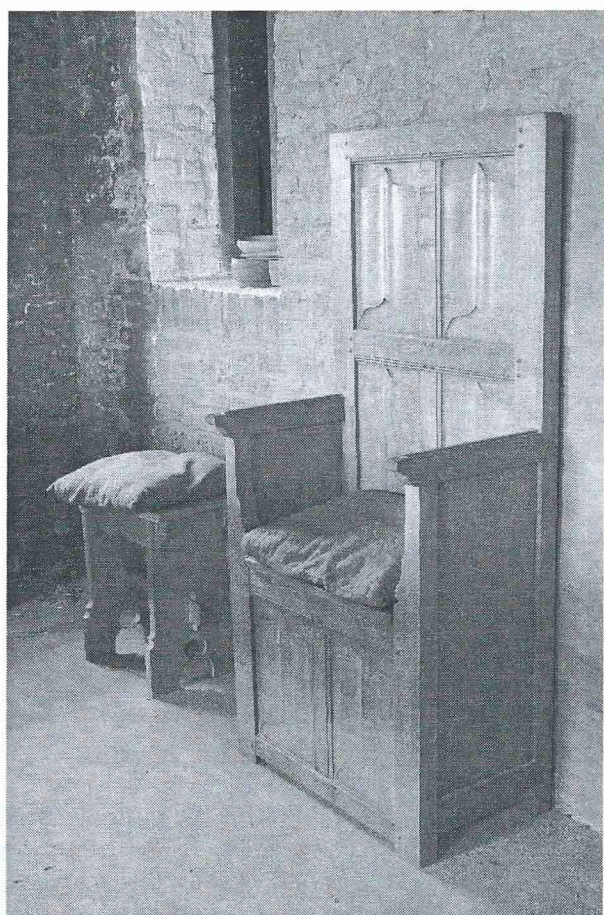
Maar voor dat laatste aspect beschikken we over twee andere zeer belangrijke bronnen. Ten eerste zijn er de vele authentieke vijftiende eeuwse meubelen die nog te zien zijn in Belgische musea en historische gebouwen: alles bijeen een collectie die allicht nergens anders in Noord-Europa voorkomt. Nog belangrijker zijn de afbeeldingen van meubilair door laatmiddeleeuwse Vlaamse schilders en miniatuurschilders, van wie de belangrijkste periode van internationale faam, talent en productiviteit samenvalt met de bloeitijd van Walraversijde.

De meest luxueuze replicakoffer staat in de slaapkamer van de scheepseigenaar. Hij is rijkelijk versierd met in reliëf gesneden gotische bogen, een 'levensboom' en een gebogen 'visblaasmotief'. Het is een kopie van een 15de-eeuwse Vlaamse koffer die tot voor kort te zien was in het Gruuthusepaleis in Brugge. Een meer eenvoudige koffer zonder snijwerk van een type dat meer gebruikelijk was in Noord-Europa, werd gekopieerd van 'De geboorte van Johannes De Doper' door Jan van Eyck in het Museo Civico in Turijn.

Grotere 'bordenkasten', die werden gebruikt voor het bewaren en uitstallen van waardevol vaatwerk, stonden vaak bij de eettafels van de rijken. Deze replica is een vereenvoudigde versie van een nog bestaande, met fraai snijwerk versierde laatvijftiende-eeuwse kast in het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal in Kortrijk.

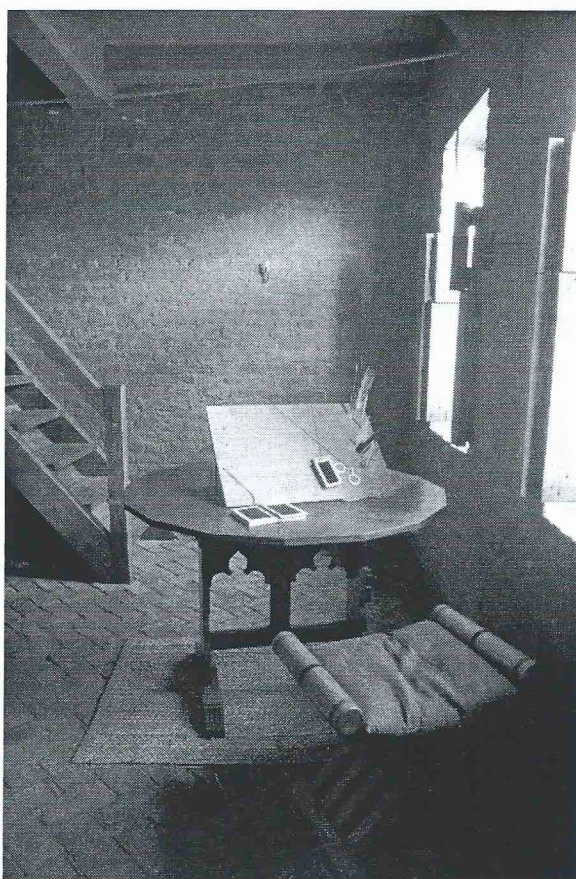
'Grote stoelen' met een hoge rug en panelen waren symbolen van rijkdom en aanzien. De stoel van de scheepseigenaar is een replica van een origineel vijftiende eeuws exemplaar in het Sint-Janshospitaal in Damme. Hij is voorzien van 'briefpanelen', snijwerk met een decoratief motief dat populair was in het Vlaanderen van de late middeleeuwen.

Meer eenvoudige stoelen met een hoge rug konden worden gemaakt van grote tonnen, zoals deze replica van een 'tonstoel' in de woonst van de weduwe.

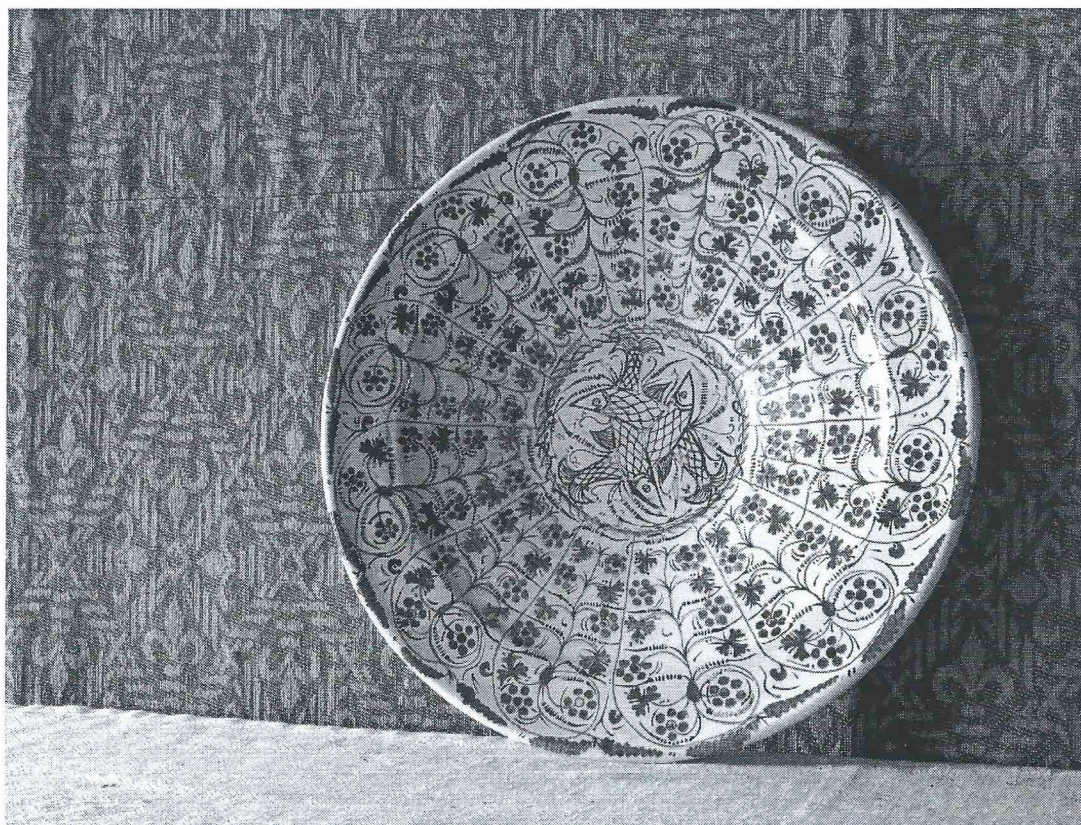

Grote tafels voor gemeenschappelijke maaltijden bestonden vaak uit planken op verplaatsbare schragen, zodat ze gemakkelijk konden worden afgebroken na de maaltijd. Die werd gemaakt naar een origineel exemplaar in het Potteriemuseum in Brugge. Werktafels moesten stabiel zijn met vaste poten.

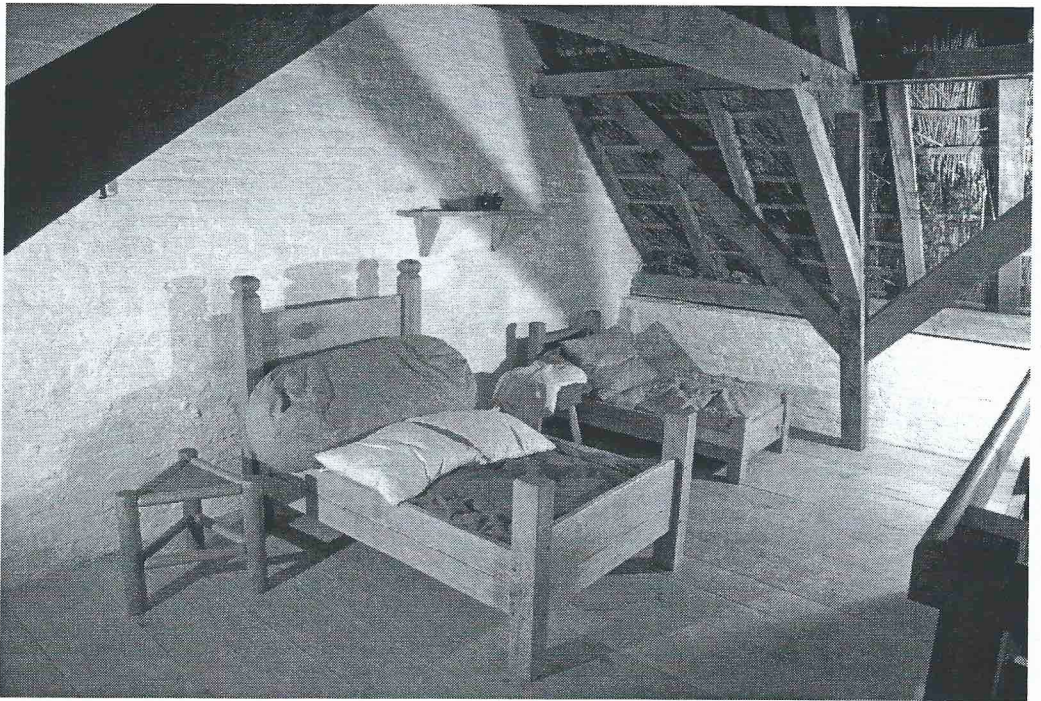
Het ingewikkelde frame van een 'klapwangtafel' (hier met schrijftafel, schrijfgerei en een X-vormige 'prekestoel') werd gekopieerd van een bestaand exemplaar uit Aalst. Het tafelblad is gebaseerd op afbeeldingen uit die tijd.

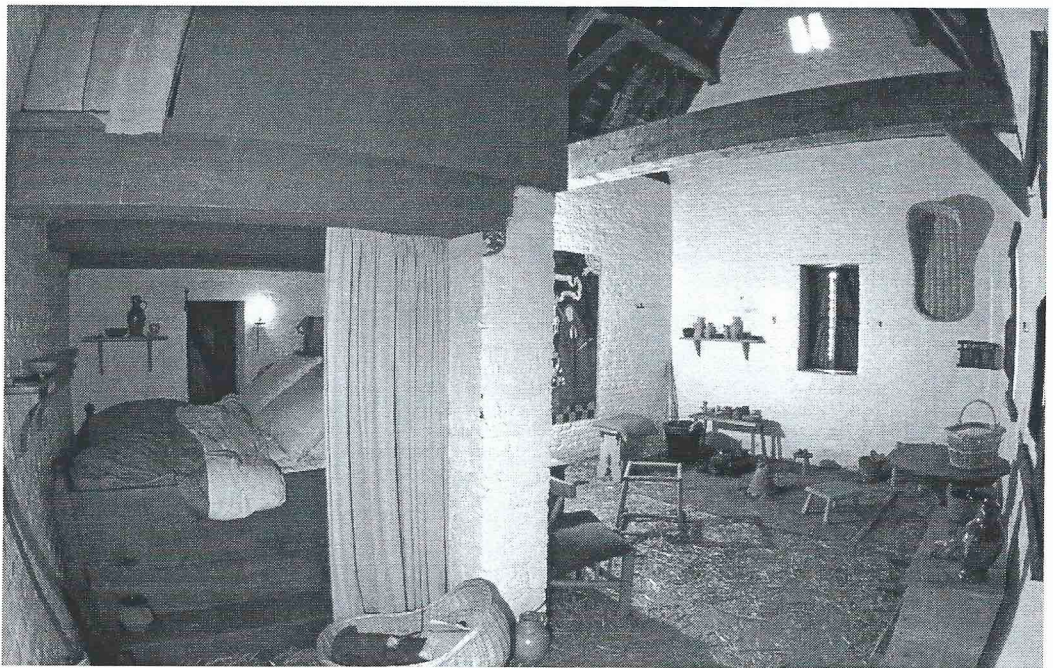
Detail van het wandtapijt in de slaapkamer van de scheepseigenaar: net als alle textiel dat voor de huizen werd gerepliceerd, werd het met de hand geweven en met plantaardige kleurstoffen geverfd. Ervoor staat een replica van een goudkleurig bord uit Spaanse majolica, versierd met het 'drie vissen'-motief dat onder meer teruggevonden werd op een boetnaald en nu het logo is van het provinciaal museum Walravensijde.

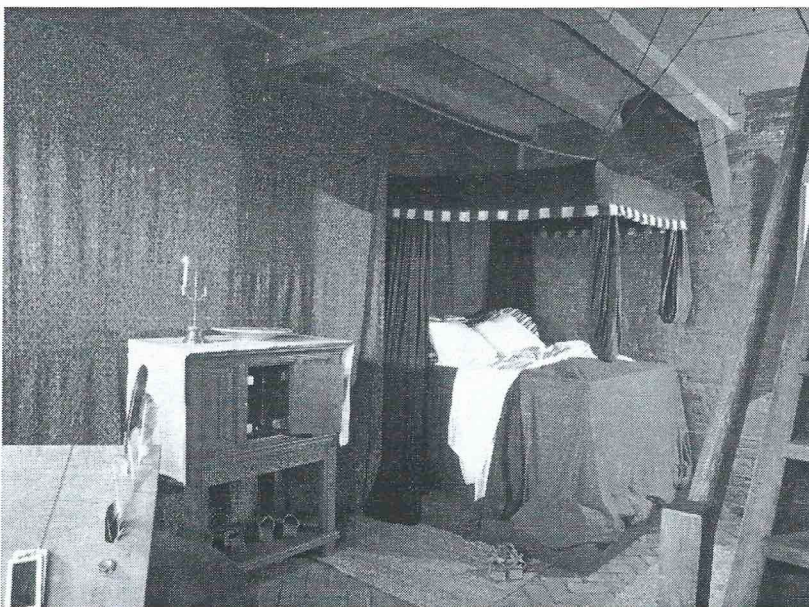
'Geverfde stoffen' (imitatiewandtapijten gemaakt door het schilderen van veelal religieuze motieven op linnen) waren een goedkopere vorm van vijftiende eeuwse wandbekleding die in inventarissen voorkwam. Deze replica in het huis van de visroker stelt de Maria-Boodschap voor, werd met authentieke kleurstoffen geverfd en is gebaseerd op afbeeldingen uit die tijd.

De goedkoopste bedden waren gewoon zakken gevuld met stro, wol of ander 'zacht' materiaal en rechtstreeks op de grond gelegd, soms in een ruwe houten bekisting. Dit type 'bed', voorzien van het meest eenvoudige beddengoed, is te vinden onder de trap in de woonst van de weduwe en in de werkplaats van de visverwerker. Iets meer comfort werd verkregen door de matras, wat boven de grond, in een eenvoudige houten 'bedstede' te leggen, ondersteund door een net van touwen, door gaten in de houten planken gegeren.

Bedden konden comfortabeler en tochtvrij worden gemaakt door ze in te bouwen in een speciale alkoof. Dit 'bed van de visroker' staat in een in baksteen opgetrokken slaapplek, waarvan de grootte en de vorm werden afgeleid uit de archeologische voetafdruk van het huis. Het hoge ledikant is voorzien van een gesloten houten opstapje waarvan de bovenste plank is voorzien van een scharnier, zodat het als bergplaats kon worden gebruikt. De gele kleur van de spreij stemt overeen met op de site gevonden textiel.

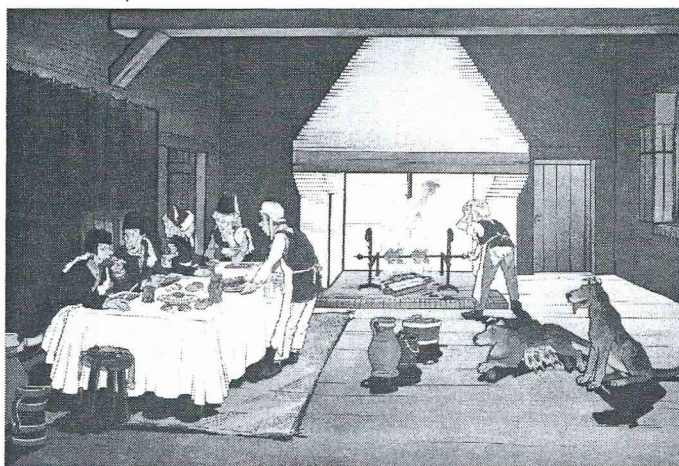
In de vijftiende eeuw waren hemelbedden de bedden van de hoogste kwaliteit en met de meeste standing. Hoewel de kwaliteit van de stoffen bekleding (die veel van de waarde van het bed vertegenwoordigde) verschilde naargelang van de rijkdom van de eigenaar, hadden deze bedden veel kenmerken gemeen. Ze stonden boven de grond op een platform. De gordijnen en de hemel, die een afgezonderde en tochtvrije 'stoffen alkoof' vormden rond de slapers, werden niet – zoals bij latere hemelbedden – gesteund door houten stijlen, maar hingen met koorden aan het plafond.

Het op een ambachtelijke wijze maken van een replicahemelbed voor Walraversijde ging gepaard met maandenlange opzoekingen, waaronder de studie van honderden afbeeldingen. Alle stoffen zijn met de hand geweven en met plantaardige kleurstoffen geveerd: een volledige set beddengoed met twee matrassen, de bovenste gevuld met veren, de onderste met wol; een grote peluw overtrokken met een gestreepte linnen 'Vlaamse tijk'; linnen lakens van goede kwaliteit, naar een stuk textiel gevonden op de site; en een rode, met meekrap geveerde spreid met groene voering.

Koken

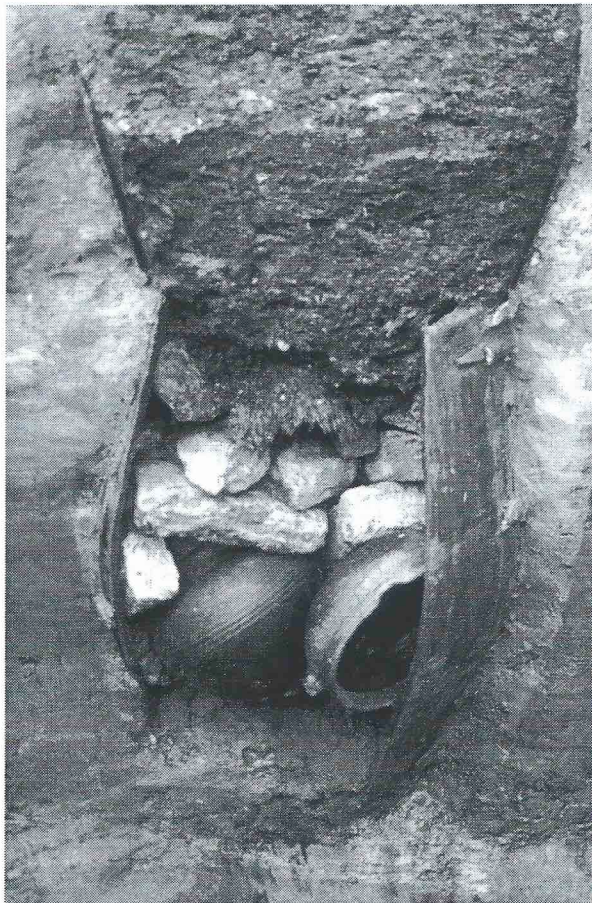
De wijze waarop gerechten werden bereid hing ook weer af van de rijkdom van het gezinshoofd en dus van de kwaliteit van het rauwe voedsel. Enkel de beste stukken vlees konden bijvoorbeeld aan een spit over het vuur worden geroosterd, en hoewel het vet van het vlees zorgvuldig werd opgevangen in een pan onder het spit, was deze manier om vlees te bereiden nogal verspillend en werd ze over het algemeen enkel toegepast door de meest welvarenden.

Het roosteren van vlees in het Huis van de scheepseigenaar zoals gezien door tekenaar Jo Goigne. Op de site werden overblijfselen van ijzeren spitten, spitsteunen in baksteen of ander materiaal, en braadsledes gevonden.

Zelfs de rijken kookten daarom hun voedsel in potten of ketels, en gebruikten het kooknat later om soep te maken. Het koken in potten was echter niet zo eenvoudig en primitief als men zou denken. Door de verschillende soorten voedsel op een kundige manier op verschillende niveaus in de pot te leggen, konden ze samen klaargemaakt worden, terwijl de temperatuur gecontroleerd kon worden door de afstand tussen de pot en het vuur te regelen door middel van standers of verstelbare ijzeren ketelhaken. Geperforeerde bronzen schuimspanen, gebruikt om het schuim dat zich op het kokende voedsel vormde te verwijderen, waren een essentieel instrument van een kok.

Er werden inderdaad heel wat bewijzen gevonden van het feit dat de inwoners van Walraversijde er alles voor over hadden om over zuiver water te kunnen beschikken; onder meer heel belangrijk voor een gezonde voeding. Zeker in de eerste helft van de vijftiende eeuw hing die beschikbaarheid van water hoofdzakelijk af van een groot aantal tonputten – die tot de meest opmerkelijke en kenmerkende archeologische vondsten van de site behoren.

Deze waterputten werden gemaakt door een smalle twee meter diepe put te graven, wat voldoende was om het grondwater te bereiken. Als de put gegraven was, liet men haringtonnen, waarvan de bodem en de bovenkant waren verwijderd, boven elkaar in de put zakken. Gaten in de tonnen werden met zorg gedicht om te voorkomen dat onzuiverheden uit de aarde in de put zouden sijpelen.

Het spreekt voor zich dat geen enkele vorm van afval opzettelijk in een waterput werd gegooid maar eenmaal er een in onbruik was geraakt, werd ze vaak met afval gevuld. Dit afval is nu eeuwen later een van de belangrijkste informatiebronnen over de middeleeuwse bewoners.